

О. М. ЧИЖОВА. ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО ПРАГМАТИЗМУ

Розглянуті ідеологічні чинники прагматизації політики. Автор підкреслює, що ідеологія є основою організованих політичних дій, спрямованих на збереження, зміну чи повалення існуючої системи влади; що прагматичні політичні ідеології виступають основним носієм форм мотивації політичної поведінки та складають світоглядну основу політики.

Ключові слова: влада, держава, ідеологія, політична діяльність, прагматизм.

Рассмотрены идеологические показатели идеологии прагматизации политики. Автор подчеркивает, что идеология является основой организованных политических действий, направленных на сохранение, изменение или свержение существующей системы власти; что прагматические политические идеологии выступают основным носителем форм мотивации политического поведения и составляют мировоззренческую основу политики.

Ключевые слова: власть, государство, идеология, политическая деятельность, прагматизм.

The ideological indicators of politics pragmatization are considered. The author emphasizes that ideology is the base of organized political activities, aimed at preserving, changing or overthrowing current authority system. The pragmatic political ideologies are the main source of the motivation forms political behavior and constitute the ideological foundation of politics.

Key words: authority, state, ideology, political activity, pragmatism.

Суть ідеології прагматизму полягає в збереженні традиційних цінностей народу, захисті його історії, родини, власності. Прагматизм, як феномен найбільш адекватно відображає духовно-культурні та ментальні особливості української нації. Координати дії нинішньої влади визначаються прагматичними цінностями і традиціями народу, які забезпечать надійне підґрунтя для розбудови держави та розвитку демократії.

Визначальним компонентом в організації державного устрою і громадського життя будь-якого суспільства є ідеологія – систематизована сукупність поглядів та ціннісних орієнтацій, що виражають інтереси певної соціальної групи. У третьому тисячолітті процес заготовікової біфуркації політичних ідеологій досяг апогею. «Мати ідею, – говорить Х. Ортега-і-Гасет, – це вірити, що є підстави для неї, отже, вірити, що існує розум, що існує сфера збагнених правд». Ідеологія є основою організованих політичних дій, спрямованих на збереження, зміну чи повалення існуючої системи влади¹.

Тому всі ідеології, по-перше, пропонують свій погляд на існуючий політичний устрій – у формі світогляду; по-друге, висувають власну модель майбутнього суспільства; по-третє, пропонують свої засоби розбудови нової політичної системи. Власне, за браком чіткої ідеологічної структуризації політичного простору сучасна українська державність перманентно балансує на межі легітимності. Слід підкреслити, що модерна національна ідея має спиратися на прагматичний, історичний, духовний і політичний досвід, набутий у процесі формування української нації і тривалої боротьби за свою незалежну державу. Всі ці питання обумовлюють актуальність даної статті та потребують детального вивчення.

В науковий обіг поняття «ідеологія» увів французький мислитель А.Д. де Трасі, який тлумачив ідеологію як науку про людське мислення та суспільні ідеї, котра повинна знайти пояснення у свідомості через засади етики, моралі, політики, а також прагматизму. Вченій виходив з того, що думка – це результат почуттів, що вона має «фізіологічне» походження. З часів Великої французької революції ідеологію розглядають як реальну силу, котра відіграє важливу роль у політичній діяльності людини і суспільства.

Прагматична політична діяльність має конкретну політичну орієнтацію – це голосування на виборах, участь у політичних акціях, робота в представницьких чи адміністративних органах. Спрямованість прагматичної політичної діяльності людей обумовлюється їх уявленням про ефективний суспільний устрій, пріоритетні ідеологічні цінності.

Український філософ В. Лісовий зазначає: «Ідеології призначені аби об'єднувати людей у суспільства, суспільні верстви і т.д. А це призводить до того, що певні інтереси, особливості світорозуміння, ілюзії та упередження тих спільнот, в які ідеологія об'єднує людей, неминуче визначають і зміст самої ідеології. Тобто, ідеології дивляться на світ тільки своїми власними очима, і будь-який інший погляд їм здається неприйнятним, хибним і т.д.»².

Наділяючи змістом і значеннями політичну діяльність суб'єктів політики (індивідів, класів, партій) в межах актуально значимих для них ідеалів і цінностей, прагматичні політичні ідеології виступають основним носієм раціонально-ціннісних форм мотивації політичної поведінки і складають світоглядну основу політики.

Прагматичні ідеології почали зароджуватися в епоху Відродження, коли виникла перша суспільна криза у зв'язку з розгортанням процесу секуляризації – звільнення суспільної та індивідуальної свідомості від догматів релігії і церкви, а щоб врегулювати стан відчуженості людини від суспільства, подолати громадську апатію та розчарування, слід було генерувати нові цінності, покликані обґрунтувати здатність людини організувати суспільний устрій. Цю місію почали здійснювати прагматичні політичні ідеології, розгляд яких є метою даної статті.

Першими з'являються ліберальні ідеї, що поширюють цінності свободи, власності і природні права індивіда. Пояснюючи принципи лібералізму, американський філософ Дж. Кекес зауважує: «Лібералізм зародився в часи Ренесансу як реакція на релігійну ортодоксію, набув сили під час Реформації і став однією з найвпливовіших політичних сил у часи Просвітництва. Лібералізм поступово втрачав характер негативної реакції і набув ознак позитивної політичної концепції, що дозволило йому стати альтернативою до позитивної політичної концепції всіх типів абсолютного авторитаризму. Після занепаду марксизму лібералізм став панівною ідеологією нашого часу»³. Нині існує така ідеологема: політичні режими, які не спираються на ліберальні принципи, ставлять під сумнів свою національну і міжнародну легітимність.

Ліберальна ідеологія має свої позитиви, але її не слід ідеалізувати. Можна стверджувати, що основні постулати лібералізму (плюралізм ідей, рівність, свобода, індивідуалізм) повинні узгоджуватися з національними інтересами, з рівнем демократії, ментальністю суспільства, в якому вони прагнуть утвердитися. Таким механізмом адаптації і конструктивною протиположністю лібералізму як речнику свободи є ідеологія прагматичного консерватизму, котра наголошує на порядку, духовності і традиціях. На думку В. Липинського, «...свобода без гарантії авто-

ритету – це пустий звук без жодної цінності»⁴.

Класичні ідеології формуються в епоху Просвітництва, для якої характерні раціонально-революційні трансформації суспільного буття і теоретичного мислення. Тому консерватизм виступає проти радикальних дій, революційних переворотень в суспільстві.

Динаміку прагматичних ліберальних процесів спроможна урівноважити своєю поміркованістю і традиційними цінностями консервативна ідеологія.

Консерватизм виникає не як ідеологія нових класів, а як реакція на руйнування аристократичних традицій, політичного досвіду, історичних надбань. Перебуваючи тривалий час в умовах колоніального гноблення, український народ зазнав тотальної руйнації своєї традиції, культури, національно-державної ідентичності. Тому слід вважати, що в результаті здобуття незалежності українська влада має спиратися на консервативні цінності й традиції власного народу, які спроможні створити надійне підґрунтя для розвитку демократії і захисту національних інтересів. Консерватизм як політична ідеологія, що орієнтується на збереження, підтримання існуючих форм економічного, соціального, політичного життя, традиційних духовних цінностей, адекватно відображає духовно-культурні та ментальні особливості українського етносу.

В новітню добу утвердження української державності прагматизм є життєво необхідним елементом політичної системи суспільства. Цю необхідність ще на початку ХХ століття усвідомив В. Липинський. Йому вдалося системно, аргументовано, фундаментально представити прагматичну традицію української суспільно-політичної думки. У своїх «Листах до братів-хліборобів» він пише: «Шлях до реальної, а не тільки літературної, – шлях до повної, а не односторонньої – Української нації веде через відродження українського консерватизму... Слабкість консерватизму лежить в основі слабкості пам'яті серед місцевого громадянства: політичної та культурної безтрадиційності людей, що живуть на Україні, і неусвідомлення місцевим українським громадянством свого власного історичного досвіду... Без зміцнення українського консерватизму Україна буде все подібна до помешкання, в якому весь час міняються численні квартиранти»⁵. Брак консерватизму, вважає В. Липинський, позбавляє українських політичних діячів організуючих прикмет: честі, вірності, дисципліни, послуху, інтелігентності, відповідальності. Мислителі переконаний, що без доброго прагматизму не може бути й ефективного поступу нації.

Прихильники прагматизму вважали, що людина не здатна змінювати суспільство. Вона навіть не повинна цього прагнути, оскільки це стало б насильством над природними законами розвитку суспільства. Тому політичні амбіції необхідні пристосовувати до звичаїв, національних традицій, усталених державних інститутів. Виходячи з гуманістичних цінностей і враховуючи національні традиції, В. Липинський впродовж всього життя на глибокому теоретичному рівні розробляв і активно пропагував ідеологію українського консерватизму. Слід відзначити, що «прагматизм фіксується ним як ефективний інтегруючий чинник, що базується на силі власних традицій, авторитеті, правопорядку, самобутній культурі і здатний стати носієм державницьких ідейно-світоглядних орієнтацій. А обов'язковою передумовою успіху в побудові незалежної Української держави має бути поворот до українства традиційних консервативних соціальних верств, свідомість яких упродовж тривалого часу перебувала під російським або польським ідейно-політичним впливом»⁶. На переконання В. Липинського, без власної держави Україна залишиться навіки приреченою на злиденне балансування на

межі між національним буттям і небуттям.

Політичним ідеалом прагматизму є сильна держава. Соціальною основою держави, за В. Липинським, має бути хліборобсько-селянська верства. Концептуальною рисою хліборобської ідеології вчений називає ірраціоналізм, метафізичну релігійність, віру в Бога. Оскільки хлібороб зв'язаний з землею, то він є найвидастнішим представником типу людини осілої. Виходячи з такої логіки, В. Липинський стверджує: «Хлібороб – це земля. Вітчизною, Батьківщиною хлібороба є його земля, а його нацією – народ, що ту землю заселяє. «Націоналізм» хлібороба зветься прагматизмом... Нація й земля в понятті хлібороба – це синоніми. Тому-то, наприклад, німець-хлібороб, що осідає на землі, заселеній народом польським, тим самим мусить стати поляком. Поляк-хлібороб, що осідає на землі, заселеній народом українським, тим самим мусить стати українцем і навпаки... Таким був споконвіку спосіб міжнародного думання хлібороба. Так повстали всі держави й нації хліборобські»⁷. На думку автора «Листів», єдиний клас, який справді реально зацікавлений в існуванні української держави, клас, що репрезентує історичну, культурну й національну традицію, є український клас хліборобський.

Прагматизм захищає ієрархічний принцип суспільного устрою. Особлива відповідальність при цьому лягає на провідників нації. Необхідна умова ефективного існування держави – це наявність національно свідомої і компетентної меншості – політичної еліти. Таку групу людей В. Липинський називає національною аристократією і відзначає певні її особливості: «Кожночасна національна аристократія мусить так об'єднувати і так організовувати свою націю, щоб під її проводом нація мала якнайкращі матеріальні і моральні умови для перемоги в тяжкій боротьбі за існування. І тому коли б якась група людей в нації, претендуючи стати національною аристократією, поставила свою націю в умови боротьби за існування гірші в порівнянні з іншими націями, то така група людей або згине разом зі своєю нацією, або буде усунена від проводу іншою, більше до проводу здатною групою серед нації... Іншими словами, кожночасна національна аристократія мусить мати, крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації»⁸. Прагматична парадигма закріплює такий політичний алгоритм: влада належить еліті, а свобода означає підпорядкування легітимній владі і лояльне ставлення до неї.

В ієрархії прагматичних цінностей превалюють національні традиції, які належить зберігати й охороняти в умовах сучасних радикальних політичних трансформацій. Головними принципами, що формують прагматизм прийнято вважати спадкоємність, еволюційність, традиційні цінності, порядок. Якщо розглядати національні традиції кризь призму поглядів В. Липинського, то слід констатувати: «Кожна нація має тільки таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає. Нищити свою власну державно-національну традицію тому, що в ній є хиби й помилки, це значить не будувати, а руйнувати націю, це значить нищити самих себе. Вдосконалити цю традицію – тобто обережно відкидати з неї все, що в житті нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчості оказалось не здоровим, і з любов'ю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність – ось завдання тих, хто буде, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв'язує своє власне життя»⁹. Теоретик українського прагматизму вважає традицію провідним державотворчим чинником нації.

Жодна влада не обходиться без ідеології, яка надає їй доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, відповідний спосіб життя. На думку К. Гаджієва, ідеологія покликана «пояснювати, обґрунтовувати, виправдовувати або заперечувати політичні реалії в конкретних суспільно-історичних умовах»¹⁰. Ідеологія прагне інтегрувати суспільство на базі інтересів певної соціальної чи національної групи або на основі сформованих цілей. Провідною функцією ідеології є духовне відображення реального світу і створення перспективного проекту або стратегії політичного розвитку суспільства.

Соціальний запит на політичні ідеології мав свої злети і падіння. В середині ХХ століття американський соціолог Д. Белл заявляє про «кінець ідеологій», констатує їх маргінальність. Криза ідеологій почалася після поразки фашизму у Другій світовій війні та краху комуністичної системи. Теза про деідеологізацію суспільних відносин була реакцією на прискорену прагматизацію і технологізацію життєвого простору сучасного світу. Постіндустріальне суспільство, за Д. Беллом, визначається тим, що: «1) воно зміцнює роль науки і знання як основної інституціональної цінності суспільства; 2) роблячи процес прийняття рішень більш технічним, воно все наполегливіше втягує вчених та економістів у політичний процес; 3) поглиблюючи існуючі тенденції в напрямі бюрократизації інтелектуальної праці, воно висуває на порядок денний обмеження традиційних визначень інтелектуальних інтересів і цінностей; 4) створюючи і примножуючи технічну інтелігенцію, воно порушує серйозне питання ставлення технічного інтелектуала до гуманітарних колег.

Підсумовуючи, можна сказати, що поява нового соціуму ставить під питання розподіл багатства, влади і статусу, що має фундаментальне значення для будь-якого суспільства»¹¹.

На думку Д. Белла, у постіндустріальну добу людство вичерпало весь запас політичних ідей, а конкуренція різних суб'єктів політики відбувається по лінії поліпшення економічного потенціалу і соціального рівня життя суспільства. Тобто, економіка взяла гору над політикою.

Нині рівень інформованості, комунікації і знань населення виріс настільки, що потреба в ідеології помітно зменшилася. Однак, коректніше говорити не про кінець ідеології, а про появу ширшого, ніж раніше, ідеологічного консенсусу. Як засвідчує пострадянська практика модернізації українського суспільства, саме брак у нинішньої еліти та партій ідеологічного й політичного порозуміння та консенсусу, унеможливило реалізацію узгодженої загальнонаціональної політики, стає на перешкоді громадянській консолідації нації. Сучасна Україна не має модерної національної ідеї для розбудови демократичної держави.

Щоб суперечки політичного характеру не вийшли на рівень національного протистояння, слід прислухатися до думок нашої інтелігенції. Д. Павличко говорить: «Поняття рідної нації повинне бути в загальних рисах для всіх українців однаковим, недоторканим, священним... При нашій розгнущаній демократії, яка дозволяє партіям з антиукраїнським нутром діяти на повалення нашої державності, численним засобам масової інформації – русифікувати Україну, а самій владі – бути ніби за межами національної ідеї, ми маємо покладатися на інстинктивну, стихійну волю до життя нашого народу, на розвиток його зростаючих у середовищі інтелігенції і в середовищі новоутворюваного середнього класу державницьких сил... Наша бідність і невтішна демографія походить якраз від національної невизначеності нашого керівництва, яке має державу, але не має

вітчизни... Тільки українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину і невмирущість»¹². Нація може відроджуватися і розвиватися за умови, що її громадяни усвідомлюють свою історію, традиції, духовні джерела.

Щоб бути актуальною і впливовою, ідеологія має спиратися на досягнення науки, відповідати життєвим реаліям та максимально відображати національні інтереси. В. Кафарський: «На рівні ідеології духовне обличчя нації визначається як найбільш суттєві систематизовані теоретичні знання, що включають в себе науковий світогляд, суспільні ідеали, правову культуру, принципи політичних, моральних, естетичних та інших засад духовного життя даної спільноти»¹³. Різні форми власності, політичний плюралізм, багатопартійність у демократичних державах передбачають й ідеологічне різноманіття, конкуренцію різних ідеологій. Але жодна ідеологія в демократичному суспільстві не повинна бути державною, примусовою, офіційною, тобто виключати ідеологічний монополізм. Гасло «деідеологізації», активно проголошуване в Україні на початку 1990-х років, не містило анархістського сенсу, а спрямовувалося проти ідеології тоталітаризму, проти того, щоб будь-яка ідеологія нав'язувалася як обов'язкова.

Радикальна трансформація українського суспільства, що сягла апогею під час «помаранчевої революції», засвідчує апеляцію до прагматичних архетипів нації досить широкого спектра політичних сил, що розширило простір для розбудови основних інститутів демократії та громадянського суспільства на основі нової психології і ціннісних орієнтацій українського народу. «У 1991-му ми відбулися як держава, – пише А. Гальчинський. – Нині створено потужну основу, яка дозволяє нам утвердити себе як український народ, політична нація»¹⁴. На сучасному етапі в Україні існує значно більше демократії й нового світоглядного ресурсу громадян.

Слід зауважити, що дискусії про «кінець ідеологій» і досі не завершені. На противагу песимістичним твердженням про деградацію і зникнення ідеологій, які висловлюються З. Бжезинським, Р. Бейлі, Д. Беллом та іншими, існує й оптимістична версія. Її автор – американський футуролог Ф. Фукуяма, який не заперечує важливості прагматичної ідеології в політичному житті, прагне довести, що лише одна ідеологія ліберальної демократії отримала абсолютну перемогу над конкурентами. В книзі «Кінець історії і остання людина» вчений стверджує: «Із всіх видів режимів, які виникали у світовій історії, від монархій і аристократій до теократій, до фашистських і комуністичних режимів нашого століття тільки одна дожила незмінною, і це – ліберальна демократія. Перемогу отримала не стільки ліберальна практика, скільки ліберальна ідея»¹⁵. Політолог вважає, що ліберальна прагматична демократія позбавлена фундаментальних внутрішніх протиріч. Вона поширюється в різних країнах світу, набуваючи легітимного статусу. Ф. Фукуяма наполягає на тому, що альтернативи ліберальній ідеології не існує, що вона є «кінцевим пунктом ідеологічної еволюції людства» або «кінцем історії».

Отже, не можна категорично заявляти про кінець ідеологій, а слід говорити про її прагматичну трансформацію. Класичні ідеології багато в чому вичерпали свій мобілізаційний і світоглядний ресурс, що призводить до стирання чітких меж між ними. В нинішньому багатополосному світі відбувається взаємопроникнення різних ідеологій, формування синтетичних утворень. Можна бути переконаним, що в епоху глобалізації найбільш адаптованою для збереження національної ідентичності є ідеологія прагматизму. Її слід культивувати на державному рівні, аби в сучасному динамічному світі забезпечити самодостатність української нації.

Покликання українського народу, його геополітична місія у прагматичному розумінні визначається національною ідеєю. Українська національна ідея обумовлюється історичним минулим, витвором власної духовної культури, національними традиціями, морально-етичними принципами, етнопсихологією, інтелектуальним потенціалом, адаптаційними здібностями і здатністю українського етносу до самозбереження в екстремальних умовах.

Україна за формою і суттю має бути національною соборною державою – аксіома прагматичного консерватизму, яка не підлягає дискусії.

1. *Ортега-і-Гассет Х.* Вибрані твори. – К: Основи, 1994. – С. 331. **2.** *Лісовий В.* Культура – ідеологія – політика. – К., 1997. – С. 60, 61. **3.** *Кекес Д.* Зasadничі цінності лібералізму // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскіп, 2002. – С. 108. **4.** *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К., Філадельфія., 1995. – С. 44. **5.** Там само. – С. 444. **6.** *Гордієнко М.* Творчий потенціал консервативної орієнтації // Віче. – 1998. – № 1. – С. 37. **7.** *Липинський В.* Універсалізм у хліборобській ідеології // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 128. **8.** *Липинський В.* Національна аристократія // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 1998. – С. 255. **9.** *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К., Філадельфія., 1995. – С. 94. **10.** *Гаджиев К.* Введение в политическую науку. – М.: Логос, 1997. – С. 362. **11.** *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Пер. с англ. – М.: Академия, 2004. – С. 57. **12.** *Павличко Д.* Українська національна ідея: Інаугурац. Лекція почесн. проф. Нац. ун-ту «Кієво-Могилянська академія», 1 вересня 2002 р. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – С. 55. **13.** *Кафарський В.* Нація і держава: культура, ідеологія, духовність. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 223. **14.** *Гальчинський А.* Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 45. **15.** *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма, пер. с англ. М.Б. Левина. – М.: АСТ:Ермак, 2005. – С. 88, 89.